

International Journal of Social, Political and Economic Research

IJOSPER

ISSN: 2667-8810 (Online)

ijosper.uk

OPEN ACCESS

Original Article

Received Date: 27-10-2020

Accepted Date: 21-12-2020

doi.org/10.46291/IJOSPERvol7iss4pp863-878

Cami Mimarisi ve Detaylandırması

Aysu SARI ÇETİN

Yüksek İç Mimar, aysusr@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3616-785X>

ÖZET

Günümüzde camiler toplumun değer yargıları açısından çok önemli bir yere sahiptir. Müslüman ülkeler için ibadethanelerin olduğu her yer kutsal sayılmaktadır. Camilerin tarihsel süreçleri ile Hz Muhammed'in İslamiyeti yaydığı dönemlerde bu ibadet hanelerin mimari formunun Selçuklular, Osmanlılar ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde nasıl değiştiği, toplumlar açısından hangi önemli değere sahip olduğu araştırılmıştır. Modern teknolojik koşullarda camilerin bu günlere kadar nasıl bir süreçten geçerek geldiği incelenmiştir. Bu geçiş sürecinde Hz. Muhammed'in İslamiyeti yayılış tarihinden bu güne kadar geçen sürede camilerin iç mekanların da uygulanan ve olması gereken detayların aktarımı yapılmıştır. Geleneksel ve çağdaş mimari arasındaki form farklılıklarının hangi biçimde değiştiği, süsleme sanatında cami iç mekanların da uygulanan ve olması gereken detayların doğru aktarılıp, geleneksel süsleme sanatının bir parçası olan cam sanatı, seramik, ağaç, alçı, tuğla, kurşun çerçeveler, keramik sanatı, çini sanatı, taş işçiliği, hat sanatı, el yazmaları, ebru sanatı, mine, tezhip sanatı, pencere detayları, tavan göbeği, oyma, geleneksel motifler, niş, ahşap işçiliği, aydınlatma, havalandırma, yer kaplaması, halı malzeme ve desenleri, duvar kaplaması, renkler, doku ve mobilyaların camilerin iç mekan detaylandırmasında nasıl ön plana çıktığını ve cemaat yeri, mihrap, minber, kürsü, şadırvan, mahfel (maksure), mükebbire, revak, sütunlar, kubbe, alem, harim, minare, şerefeler iç ve dış avlunun ve bu donatıların önemi ele alınmıştır. Birkaç cami üzerindeki örnekler değerlendirilmiş ve bu camiler üzerinden toplumlar arasındaki yüzyıllardır cami yapılarının neyi ifade ettiği ortaya konulmuştur.

Anahtar kelimeler: Cami mimarisi, Cami iç mekan detaylandırması, Cami sanatı

Mosque Architecture and Detailing

ABSTRACT

Today, mosques have a very important place in terms of the value judgments of the society. For Muslim countries, every place where there are places of worship is considered sacred. the historical process of the mosque Prophet

Muhammad Islam of this worship of households architectural form during periods of spring Seljuks, how it changed in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey period, were investigated will have the important value in terms of societies. It has been examined how the mosques have come through in modern technological conditions. In this transition period, Hz. The details of the interiors of mosques, which have been applied and should have been transferred, have been conveyed since the spread of Islam of Muhammad until today. How the form differences between traditional and contemporary architecture change, the correct transfer of the details applied and should be applied to the interiors of the mosque in the decorative art, glass art, which is a part of the traditional decorative art, ceramic, wood, plaster, brick, lead frames, ceramic art, tile art, stonework, calligraphy, manuscripts, marbling, enamel, gilding, window details, ceiling core, carving, traditional motifs, niche, woodworking, lighting, ventilation, floor covering, carpet materials and patterns, wall covering, colors how textures and furniture come into prominence in the interior detailing of mosques, and how the congregation place, mihrab, pulpit, pulpit, fountain, mahfel (maxure), muqebire, portico, columns, dome, alem, harim, minaret, balconies, interior and exterior courtyards and this importance of reinforcements has been discussed. Examples on several mosques have been evaluated and through these mosques, what the mosque structures have meant for centuries between communities have been revealed.

Keywords: Mosque architecture, Mosque interior detailing, Mosque art

Giriş

Toplumların dini inançları doğrultusunda ibadetlerini gerçekleştirebilmeli için ibadet mekanları oluşturulmuştur. Günümüze kadar kadar geçen sürede ihtiyaçların ortaya çıkmasından dolayı bu mekanların mimari alanda değişikliğe uğradığı görülmektedir. Camiler yapım şekli bakımından ülkelerde farklı göze çarpan mimari stillerde ve süslemelerle yapıldığı görülmektedir.

Cami mimarisinin genel hatlarıyla Hz. Muhammed’ döneminde ilk uygulanan caminin en genel hatlarıyla yüzyıllar boyunca değişmeden günümüze kadar gelmiş olduğu, cemaatin namaz kılması amacıyla gerekli olan alan ve Kabe tarafını gösteren mihrap ile cemaate vaaz vermek için kullanılan minber günümüze kadar bütün camilerde var olan ana unsur olmuştur. (Halifeoğlu, Dalkılıç ve Murt, 2018)

Padişahların yaptırdığı camilere “selâtin camileri”, denilmektedir. (Üstün, 1996.123) devletin kendi adamlarının ve vezirlerinin tarafından inşa edilmiş olan midi büyüklükteki ibadet yerlerine mescid adı verilmiştir.¹ Mescit Arapçada secde edilen yer demektir.

İslam’ın ilk yayılmaya başladığı zamanlarda Allah'a ibadet etmek ve namazı yerine getirmek için açık arazide sınırları hatla belirenmiş alanlarda ibadetler yapılırdı. Hz. Muhammed Kuba'da bulunduğu süre içerisinde günümüze kadar var olan Kuba Camiisini yaptırmıştır. İslamın Kur'an-ı Kerimi temel alarak oluştuğu ve Tevbe suresinin 18. Ayetinde yer alan mabet ilk

---

¹ www.islamansiklopedesi.org.tr

olarak Kabe'dir, mescit ise Kuba mescididir. Daha sonra Mescid-i Nebevi ile devam edip bu günlere gelmiştir.²

Dini ibadetlerin birlikte yapılması sebebiyle ihtiyaç duyulan geniş alanların bölümler arasındaki duvarların kaldırılmasıyla oluşturulduğu, bu mekanların genişletilmesi sebebiyle yapıyı ayakta tutacak farklı biçimde ve malzemeyle sütunların durmasının sağlandığı görülmektedir. Piramit şeklindeki çok kubbeli Türk kapalı mescitlerinin ilk örneğinin geliştiği bilinmektedir. Selçuklular döneminde şahin kagir sütun ve ayakların olmasıyla, çok kubbeli örtü biçimde bir formda olduğu, Osmanlı mimarisinde ise dört adet kalın fil ayağına oturan ana kubbeli cami modeline geçiş olduğu görülmektedir. Toplumlarda mimari alanda cami özellikleri bakımından ele alındığında aşağıdaki camiler önem kazanmaktadır. Emeviler zamanında : Şam Ümeyye Camii, Kayravan Camii, Abbasiler zamanında: **Samerra Camii** Tolunoğulları zamanında: Tolunoğlu camii, Fatimiler zamanında El-ezher camii, Endülüs Emevilerinde Kurtuba camii, Selçuklular zamanında Ulu camiler, Osmanlılar Selattin camileridir.

Cami mimarisinde kullanılan caminin bölümü olan avlu adı altında bölüm mevcuttur. Asıl camiyi oluşturan mihrap kısmının dışında vaiz kürsüsü minber, ve dikdörtgen oylumun üzerini örten kubbe ve yan kubbelerden meydana gelir. Minareler cami yapısının dışındaki duvara ve ya içerdeki avlu duvarına bağlanarak uygulandığı görülmektedir.³

Camilerde uygulanan ana malzemeler taş, tuğla, mermer, çinko, demir, ağaç, toprak, mozaik, kiremit, somaki, kum, kireç, alçı, horasan, kereste, çivi, pirinç, bakır, kurşun, çinko, , cam, çini, altın, gümüştür.⁴

CAMİ İÇ MEKAN DETAYLANDIRMASI

Cam Sanatı

Cam; Isıtıldığında yumuşar ve bu akıcılık sayesinde işlenmesi kolaylaşır. Selçuklular döneminde işlenen camlardan farklı tarzlarda kaplar ortaya çıkarılmıştır, dini mimari yapılarda alçı pencerelerinde şebekelere sarılmış karışık renkli camların kullanılmakta olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde cam sanatı iççiliğinde ilk zamanlarda Selçukluların izlerine rastlanırken ilerleyen süreçte farklı bir tarz oluşmaktadır. Selçukludan gelmiş olan vitray uygulaması kullanımı İslam yapılarında ve diğer yapılarda kullanıldığı

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cami>

³ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cami>

⁴ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Cami>

bilinmektedir.⁵Camilerin hemen hemen hepsinde vitraylı pencerelerin kullanıldığı görülmektedir ve camlar sayesinde mekana giren ışık kontrol altında tutulabilmektedir. (Halifeoğlu, Dalkılıç ve Murt, 2018)

İslâm âleminin erken zamanlarında ortaya çıkmış olan cam sanatı Sâsânî etkileri taşıdığı belirtilmektedir. İlerleyen zamanlarda farklı formlar ve bezeme tarzları günümüze kadar geldiği görülmektedir. Abbâsî ve Fâtımî camlarında bu örneklerle rastlamamız mümkündür. XIII-XIV. yy. arasında Memlûk hükümdarlarının talep etmesiyle ortaya çıkan Halep, Şam ve Rakka'ya sipariş edile yaldızlı ve mineli cami kandilleri dünyanın en etkileyici örneklerini oluşturmaktadır. Bunları yapan cam sanatı ustalarına camgeran adı verilmektedir.⁶

Çini, Seramik, Çömlek Sanatı

Osmanlı mimarisinde mimariye bağlı olarak ön plana çıkan seramiğin süsleme alanında kullanımına “kâşî”, kullanım amaçlı olarak kullanılan seramiğe ise “evanî” adı verilmektedir. Desen boyandıktan sonra hafif fırınlanıp daha sonra üstüne sır sürülüp tekrar fırınlanmaktadır.⁷ Tercih edilen parlak ve canlı renklerin Yükselme döneminde daha çok kullanıldığı bilinmektedir. Camilerin çeşitli yerlerinde çinilerin kullanıldığı görülmektedir. En çok kullanılan renkler lacivert, beyaz ve firuze renkleridir. Abbasiler döneminde ise yeşil renk ve sarı renkli olmak üzere sırlı levhalar ile sır üstüne teknik olarak perdah uygulanarak turuncu, kırmızı, kahverengi boyalara madeni şekilde tozlar katılıp karıştırılarak yapılmaktadır. Kayrevan camisinin Mihrap duvarlarını bu çiniler süslemektedir.⁸ Koruyan ince geçirgen bir malzeme çini sanatının aslı olmakla beraber ve kullanıldığı yee süslemeye zamanla solmayan bir renk ve canlılık katmıştır.⁹ Çok renkli elvan sır altı tekniği ile yapılmaktadır.¹⁰ Selçuklular dönemin de ise yapıların iki farklı yapısal türde teknik olarak kullanılan boya, bezeme biçimi ele alındığında normal binalarda perdahlı çiniler ve hayvan insan motifleri uygulanırken, dini

---

⁵ <http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/cam>

⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam>

⁷ <http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/cini-seramik-comlek>

⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/cini>

⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam>

¹⁰ <https://www.gelard.org/usta-gozuyle-gecmisten-gunumuze-cini-sanati-ummugulsun-acikoz-cini-egitmeni-sosyolog/>

yapıtlarda ise geometrik şekiller yazı ve rûmî bezemeler kullanıldığı görülmektedir. (Doğanay, 2014, 171). Selçuklu çinilerinde Küfi hat sanatının kullanıldığı bilinmektedir. (Diğler, M. Ve Aydın, S, 456)

Türkler mimari süslemede çini sanatı, gelişimini Anadolu'da göstermektedir. Dini yapılarda geometrik formların kullanılmasının beraberinde palmet ve rumi şeklinde bitki içerikli görsel şekilde zenginleştirilmiş kıvrık dallı motiflerle karşılaşmakta ve iri kûfî ve sülüs şekilde yazılarla kesme mozaik tekniği uygulanmaktadır,

Geleneksel Motifler

Yıldız motifi; Anadolu'da yıldız genellikle mutluluk ve bereketi simgeleyen motif olarak bilinmektedir. Genel adı "mühri Süleyman"dır. (Süleyman'ın Mührü). (Megep, 2011)

Altı köşeli yıldız; İslam süsleme sanatlarının ahşap, metal, mimari formda, dokuma şeklinde nakış gayesiyle, yapı süslemelerinde göbek motifi ve çeşitli motiflerin kapı kasaların da kullanıldığı görülmektedir. (Süleyman'ın mührü) ilk olarak devlet olmanın ve egemenliğin göstergesi olarak sembol haline gelmiştir. (Pala, 2006, 526).

Bukağı motifi; aile bütünlüğünün korunmasına ve sürmesine, birbirlerini sevenlerin duyduğu özleme ve birlikte olmak için ümidine işaret etmektedir. (Egitim Tarım, 2018).

Sekiz köşeli yıldız motifi; İslamiyete inananlar için, yedi cehenneme karşın sekiz adet cennet vardır. İslam ve Türk mimarisine bakıldığında peyzaj üzerine dört veya sekiz katlı ya da kısmi şekilde olması cennet kavramı anlamını taşımaktadır. (Çoruhlu, 2006)

Mimar Sinan'ın yaptığı camilerde ise on ve on iki yıldız motifini birçok eserinde kullandığı bilinmektedir. Örnek olarak Şehzade ve Mihrimah Sultan camisidir.

Hat Sanatı

Hat sanatının kitaplar, kıtalar, murakkalar, levhalar, hilyeler, cami yazıları ve kitabeler gibi dinî sanat eserlerinde kendini gösterdiği bilinmektedir. Cami mimarisinde kullanılan yazılarında sülüs yazı türü tercih edilmesinin yanı sıra celi olarak da yazılmaktadır. (Diğler, M. Ve Aydın, S, 456) Celi sülüs dışında nadiren kûfî ile de yazılmaktadır. Camilerde hat yazılarının olduğu yerler arasında giriş kapılarının üstü, namazın farziyyetini ve önemini bildiren yerler, veya açılmış cennet kapılarının olduğunu bildiren ayetler hat sanatı ile yazılmaktadır.¹¹ Camilerde kubbe ve kuşak olarak ise hat sanatının Ayasofya, Süleymaniye, Valide sultan ve Selimiye camilerinde ön plana çıktığı görülmektedir. Bunun sebebi Allah'ın büyüklüğünü,

¹¹ islam sanatları ve estetiği dersi, açıkdens.ankara.edu.tr

mekândan münezzehe olan Allah'ın yüceliğini semboller, insan zihninin algılaması için bir bakıma hâl ve mahal ilişkisi içerisinde, yüce yaratıcının kudretini ifâde etmek amacıyla yazıldığı bilinmektedir. (Berk,2018.100) Müslümanlar hat sanatına asırlar önce ulaşmışlardır.(Serin, 1982. 19)

Taş Sanatı

Büyük Selçuklular zamanında kullanılan malzeme tuğla ve “stüko” olarak adlandırılan sıva şekli olan malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Anadolu Selçuklu devri süslemelerinde aslan, grifon, kuş, kartal, yılan, melek figürleri, hayvan-insan, hayvan-hayvan mücadeleleri, rumi, palmet, hatayi, lotus motifleri en çok kullanıldıkları bilinmektedir. Hat sanatı olarak bakıldığında kufî ve nesih seçtikleri görülmektedir.¹² Taş süslemelerde farklı renkte tuğlaların geometrik şekillerde konulduğu görülmektedir.¹³ Selçuklu dönemindeki eserlerin de bir çok yerlerinde ve taş işçiliği kullanılarak yapıldığı görülmektedir.¹⁴

Erken Osmanlı mimari sanatında uygulanan metodlar rölyef, oyma, kafes şeklinde oyma, kakma, kazıma, boyama ve renkli taş kullanımı şeklinde olduğu görülmektedir. Taş süslemelerinde görülen motiflerde ise bitki ve çiçek motifinde, sap ve kıvrımsal biçimde şekiller, ortaya konulmaktadır. (Özbek, 2002. 510, 545) Taş süslemenin sık biçimde olduğu yerler sütun ve paye başlıklarıdır. Klasik Osmanlı yapılarında baklava şeklinde ve mukarnaslı olan farklı teknikler kullanılmaktadır (Demiriz 1988a: 469)

Tezhip Sanatı

Arapça “zeheb” sözcüğünden türeyen, altın dışında farklı renklere sahip sıklıkla görülen altınlama veya yaldızlama anlamına¹⁵ gelen tezhip sanatı sayfa kenarlarının ince ve narin şekillerde süslenerek ortaya çıkan bir sanattır.¹⁶ Klâsik dönem kalem işi tezyinatında, rûmî,

---

¹²<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/tas-sanati>

¹³ <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12754/hammaddesi-tas-olan-geleneksel-el-sanatlari.html>

¹⁴<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/kulturatlasi/tas-sciligi583094>

¹⁵ <http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/tezhip>

¹⁶ <https://tokyocamii.org/tr/tokyo-caminde-yer-alan-turk-islam-sanatlari/>

bulut, hatâî, penç, gonca ve yaprak gibi motiflerin kullanılarak oluşturulmuş desenlerdir. (Bağcı, 2004, 743)

Ebru Sanatı

İlk defa 18. yy da Ayasofya cami hatibi Mehmet Efendi tarafından yapıldığı için Hatip ebrusu olarak adlandırılır. Camilerde kullanılan ebru sanatı üzerindeki resimlerde sık kullanılan figürler sırasıyla camii figürü, derviş figürü, kuş figürü, lale motifi, sahil ve insan figürlü çalışmalardan oluşmaktadır. (Adıbelli, T.B. 2005, 56) Hatip Mehmet Efendinin sık uyguladığı ve kendi hatlarının pervazlarında kullanarak ebru biçiminde olması sebebiyle (Hatip Mehmet Efendi Ebrusu) olarak adlandırılmıştır. (Erdinç, 2014. 26)

Alçı Sanatı

İslam mimarisinde başlıca süsleme elemanlarında biri olan alçı işçiliği¹⁷ İslam sanatında 9. yy. da ortaya çıkan bu sanat Fatimi ve Büyük Selçuklular döneminde alçı bezeme sivil mimaride duvarlar, kemerler, tonozlar ve mihraplarda yer almış bitki şeklindeki ve geometrik şekiller, neshi ve kûfî yazı tekniği ile kullanılan Barok bir anlatım ile işlenmiştir (Öney 1988,235)

Mihrap

Niş şekli olarak planı dairesel olarak bakıldığında yarım planlı şeklindedir. Mihrap için verilecek örnek Şam Emeviyye camisidir. (705-714).

Mihrap düz duvar olabileceği gibi; genellikle girintilide olabilmektedir¹⁸ farklı malzemelerin taş, ahşap gibi uygulanan mihraplarda motif olarak silmeler, geometrik-bitkisel çizgiler ve bunu yanı sıra yazı şeritlerinin de kullanıldığı görülmektedir. ¹⁹ Osmanlı selâtin cami mihraplarında orta çağ etkisinin sürmekte olduğu ve sülüs yazı türü uygulandığı görülmektedir. (Bozkurt, 2008, 222, 224)

Minber

Hicret 7.nci yılında ılgın ağacından iki basamak ve bir oturma yeri olarak yapılan sade görünümlü minberin, mecdi nebevide tuğla ve kerpiç malzemedan yapıldığı ²⁰Abbasiler

---

¹⁷ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152470>

¹⁸ <http://efdergi.yyu.edu.tr>

¹⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihrap>

²⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/minber#1>

döneminde üç basamaklı olduğu, zaman içinde 9 basamaklı olduğu tik ağacından ve ahşaptan yapıldığı, asma yaprak ve filizlerle süslendiği ve islam dünyasında on yedi basamağa kadar çıktığı görülmektedir. Fatimiler döneminde ise farklı bir üslup kullanılarak ceviz ağacı malzemesi kullanılarak farklı motifler uygulanmıştır.

Ahşap ve Ağaç İşleri

Anadolu Selçukluları Dönemi'nde ise birçok yapıda ahşap kullanıldığı görülmektedir. Ahşap tavanlar, ahşap sütunlar, minber ve mihraplarda ağaç işçiliğinin başarılı örneklerinden biridir. Beylikler döneminde cami bezemeleri açısından bir yalınlık ortaya çıktığı görülmektedir. (Kurttap 2015) Selçuklu döneminden günümüze ulaşan ahşap işleri ise mimari içerisinde mihrap, minber, kürsü, tavan işleri, sütun, sütun başlıkları, kapı ve pencere kanatları, rahleler ve sandukalardan görülmektedir. (Gök, 2018, 48) Ahşap Üzerine Boyama Tekniği, Selçuklu döneminde ahşap camilerinde sütun şekillerinde konsoll kısımlarında, ve giriş bölümlerinde var olduğu bilinmektedir, ahşap üzerine kırmızı, koyu mavi, sarı, beyaz, altın yıldız renklerde aşı boyası kullanılmaktadır. (Öney 1988, 238)

Kurşun Çerçeveler

Avrupa mimarisinde rengarenk camların kurşun, Osmanlı mimarisinde alçı şeritler kullanılarak yapıldığı görülmektedir.²¹ Avrupa mimarisinde kurşun çerçeveli vitray camlarının ilerlemesinde Bizans mimarisinin yapılış tarzı biçiminden Osmanlı mimarisinde farklı olduğu görülmektedir.²²

Havalandırma

Mimar Sinan'ın camilerin iç avlularındaki su taksim ve havalandırma cihazlarını kullanması önemli bir gelişme olduğu görülmektedir. Şadırvan sisteminin gerçekte bir su taksimi ve havalandırma cihazı olmakla beraber yan kenar sütunların geometrik desenler arasında bulunan deliklerin iç kısımlarından yükselerek yukarı yönelen suyun, yukarı kısımda bulunan mermer plaklara uygulanmış delik aracılığıyla aşağıya akıtılması yoluyla havalandırmanın sağlandığı görülmektedir.²³ Bazı dönemlerde balkon alınlıklarından havalandırma yapıldığı, günümüz

---

²¹ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/146243>

²² <https://islamansiklopedisi.org.tr/cam>

²³ <https://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/mimar-koca-sinanin-turk-mimarisine-getirdigi-bazi-yenilikler/>

mimarisinde ise camilerin teknolojiyi kullanarak en sisteme sahip olduğu görölmektedir. Isıtma sistemi olarak ise camilerde yerden ısıtma sisteminin uygulandığı görölmektedir.²⁴

Aydınlatma

Mimar Sinan aydınlatma detayını Selâtin camileri üzerinde detaylı şekilde ortaya koymaktadır. yoğunlaştırarak incelemiştir. (Kuban, 1988)

Camilerde ilk dönemlerde sadece namaz ibadeti yapılmakta Kur'an Kerim okunmaktadır. Bunların yapılması esnasında ışık gereklidir. İklim olarak islam ülkeleri daha sıcak bir iklime sahip olması sebebiyle avlu biçiminde kurulmuş yapılar daha çok tercih edilmektedir. Bu nedenlerle Artuklular'ın egemenliğindeki mimari eserler de iklimin göz önüne alınarak yapıldığı görölmektedir. (Altun, 1978,42) Cami bölümlerinin farklı mimarlara yaptırılması sonucuyla bütünlüğün bozulduğu bu nedenle ışığın içeri doğru girememesi sorununu beraberinde getirdiği görölmektedir. Cami yapılarında yapım tekniğinin tam güçlü olamaması sebebiyle tam bir düzen şeklinde çözüm bulunamamıştır.²⁵

Pencere Detayları

İlk dönem camilerinde duvarların taşıyıcı görev yaptığı yığma yapılardan dolayı sağır cepheleriyle dikkat çekmektedir, duvarın yapısı kalın olduğundan pencere boşluğunun açılmadığı görölmektedir. Bunun sonucunda ışığın doğal yolla sağladığı aydınlığın yeterli olmadığı görölmektedir.

Osmanlı camilerinde aydınlatma sisteminin yapının üst ve yanlarında var olan pencerelerden girdiği görölmektedir. (Halifeoğlu, Dalkılıç ve Murt, 2018)

Kandil

İnsanların aydınlatma konusunda zaman geçtikçe bazı yenilikler ortaya koyduğu görölmektedir. Kandillerin içleri yanıcı yanması kolay olsun diye hayvan zarlarından bez gibi malzeme kullanılarak yapılmıştır. Bunun sebebi ise rüzgârın alevi söndürmesinin önüne geçmiş olmaktadır.²⁶ İlerleyen zamanlarda ise cami ve kiliselerde taş, maden, cam ve çini uygulamaları biçiminde yuvarlak avizeler olarak kandil kullanmaktadırlar. (Türk Ansiklopedisi, 1974)

---

²⁴ http://mmoizmir.org/wp-content/uploads/2016/03/YukseK_Tavan.pdf

²⁵ <http://efdergi.yyu.edu.tr>

²⁶ <http://efdergi.yyu.edu.tr>

Şamdan

Dini yapıları aydınlatma amacıyla kullanılmakta olan şamdan, malzeme olarak bakır, gümüş, pirinç ve altın, gibi malzemelerden yapılmaktadır. Malzeme olarak toprak, fayans ve fildişi uygulaması malzemelerin yanı sıra farklı şekillerle uygulanıp üzerlerine ayetler yazılmakta olup kullanıldığı görülmektedir. ²⁷

Mine İşçiliği

Cam hamuru içine bazı madeni oksitler katılarak maden üzerine kaplanmasıyla ortaya çıkan minenin, Selçuklu dönemine ait ajurlu, taş kakmalı, yaldızlı ve savatlı altın ve gümüşten yapılmış küpe, gerdanlık, yüzük, pandantif, kemer süsü, kemer tokası vb. süs eşyaları çoğunlukla iran'daki atölyelerde üretildiği görülmektedir. (Sarıkaya, 2009, 47-55) Anadolu'da mine işçiliği sanatının ilerlemesi büyük Selçukluların izini süren Artuklular ve Anadolu Selçukluları aracılığıyla olduğu görülmektedir. Bu zamana kadar ortaya çıkan eserlerden görüldüğü gibi metal işçiliğinde oyma, kabartma, kama ve mine tekniklerinin kullanıldığı bilinmektedir. En yaygın kullanılan eserler olarak kandiller, şamdanlar ve tütsüler sayılmaktadır. ²⁸

Tavan Göbeği

Osmanlı zamanında yapılarda çok kez bu göbeğin çadır kültüründen geldiği düşünülmektedir.. Bunun sebebi çadır ailenin barınma yeri gibi bir algı düşüncesidir. (Arslan, 2005, 47)

Duvar Resimleri

Türk İslam Devletleri, Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı mimarisinde sivil ve dini yapıların iç mekânlarını süsleyen, gelişen süreç içerisinde geometrik formlar stilize edilmiş çiçek bitki ve bolluğu bereketi sembolize eden meyve anlatımları iç mekânlarda kullanılan çiçek, meyve ve diğer anlatımlarda 18. yy.da Lale Devri ile başlayan batılılaşma sistemi ile farklılıklar görülerek naturalist bir tarz kazanarak (Salbacak, 2018) Kubbe, tavan, tavan etekleri ve duvarların üst kısımlarında uygulandığı bilinmektedir. (Hatipoğlu, 2007)

---

²⁷<http://efdergi.yyu.edu.tr>

²⁸<https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/hayrunnisa.cakmakci/64590/Maden%20Sanat%C4%B1.pdf>

Kürsü

Dini yapılarda merdiven yardımıyla üzerine çıkılan bir elemandır. Osmanlı yapılarında kürsünün alt kısmının kafes oyma (ajur), orta kısmı sedef kakmalı süslemelere sahip olduğu görülmektedir.²⁹ Türk mimarisinde ise ahşap malzeme bazen da duvar bölümüne veya ayak sistemiyle taşıyacağı taş veya ahşap şekilde olduğu görülmektedir.

Mahfel (Maksure)

Abbasiler zamanında Samarra, Rakka ve Bağdad'da ortaya çıkan dini yapılarda tuğla ve mermer gibi malzemeler uygulanmaya başlanmış, mimaride Türk-İran etkisinin izleri rastlanmaya başlanmıştır. Arapların "maksûre", Türkler'in "hünkâr mahfili" diye adlandırdığı kısım geometrik gövdeli minare önemli bir elemandır.³⁰

Şadırvan

İslam dininin yayılmasının ilk dönemlerinde Kâbe'de bulunan Zemzem Kuyusu'nun yan kısmına yapılmış olan su sisteminin su içmek ve abdesti kolay almak için şadırvanın kullanıldığı bilinmektedir. Mescid-i Nebevî'de abdest alınması için tesisinin yapıldığı belirtilmektedir buna karşın Safevî devri camilerinde bir şadırvanın olmadığı bilinmektedir. Osmanlı döneminde ise yapılan şadırvanların baldaken tarzı üstü kapalı ve kağır, yanları dışa açık sade ahşap veya taş ve mermer kullanıldığı görülmektedir.³¹

Revak

Arka kısmı bağlı olduğu yapıya dayanmış, ön kısımda kalan cephesi ise açıkta kalmış, üst mekanı sütun yapı elemanı ile yada payelerle oluşan yere söylenen isimdir. Roma ve Antik Yunan şehirlerinde tapınaklara girişte genellikle göz önünde olan bu kısımlar, Doğu Roma ve Arap-Fars arasındaki tarihi sürece daha sonra ise Selçuklu zamanında Türk yapısına aktarılan Anadolu Beylikleri zamanında ilerleyen bir unsur olduğu görülmektedir.³²

---

²⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kursu>

³⁰ Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

³¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadirvan>

³² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Revak>

Sütunlar

Erken İslâm mimarisinde gövde ve başlıklar figürsüz şekilde kullanılmaktadır. Abbasi kültüründe tuğla örgü üzerine stuko sıva uygulanmaktadır. Orta Asya' kalıp ve oyma tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Mısır ve Kahire'de ise silindirik düz gövde üzerine korint ve kompozit başlık yapıldığı, Selçuklular döneminden Osmanlılar zamanına kadar geçen sürede sütun yapısının prizmatik ve mukarnaslı başlıklarla bütünleşmesiyle olduğu görülmektedir.³³

Kubbe

M.Ö.VI.döneminde caminin çamur ve harç ile tutturulmuş kerpiç ve taş işçiliği ile olan kubbeler görülmektedir. Selçuklularda ise kubbenin tuğla malzeme ile yapıldığı, günümüzde ise yapılan kubbelerde ise beton, çelik, cam ve plastik kullanıldığı görülmektedir.³⁴

Minare ve Şerefe

İslamiyette yapılan ilk minarenin Kahire'deki Amr İbn Al-As camisinde görüldüğü bunun Emevi meliki Meslem bin Muhalled tarafından 678 senesinde eklendiği görülmektedir.³⁵ İslamiyet'in ilk zamanlarında ezanın her yerden duyulması amacıyla yapılan minarelerin Osmanlı'da 6 adede kadar minare vardır, taş, tuğla ve Horasan harcıyla yapılan minarelerin ve şerefeleri süsleme sanatlarında klasik, rokoko dışında gotik, korint tarzlarında minareler olduğu görülmektedir. Tek minareler geleneksel olarak caminin sağ tarafında yapıldığı görülmektedir. Selçuklu minarelerinin yapım tekniği ise kalın, güdük, petek kısmı bedene göre kısadır ve tuğla malzeme ile yapılmaktadır.³⁶

Alem

Manevi koruma isteği düşüncesiyle camilerin en üst kısmına (alem) dikilmesi geleneğiyle ortaya çıkan alemin moncuk şeklinde maden veya taştan yapıldığı bunun yanı sıra tunç, bakır, pirinç, altın varak ve altın yaldızla kaplanarak yapıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde ise beyaz mermerden iri palmet veya boğumlu tepelik tarzıyla kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu geleneğinde ise boynuz biçimli alemleri kullandıkları görülmektedir.³⁷

---

³³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/sutun>

³⁴ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kubbe>

³⁵ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Minare>

³⁶ <https://dergi.diyamet.gov.tr/makaledetay.php?ID=7305>

³⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/alem--sembol>

Harim

Harim süslemeleri yapılırken kalemîşi ve alçı kalıplama tekniği kullanılmaktadır. ³⁸

Mükebbire

Cemaatin namazı beraber kılması amacıyla yüksek bir pencerenin iç avluya bakan duvar üzerinde sol ve sağ tarafta dışarıya taşkın balkon şeklinde mahfiller olduğu ve bunlara "Mükebbire" denilmektedir.³⁹

Giriş kapısı üzerinde mükebbire (imamın avluya sesini duyurmak sebebiyle yapılan mimari kısım) vardır ki bu özellik sebebiyle Urfa camilerindeki tek örnek olduğu bilinmektedir.⁴⁰

İç ve Dış Avlu

İslam kentlerinde dini yapıların topluluğun birlikte olarak beraber ibadet etmesi amacıyla bu mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Mescid-i Nebevi'den başlayarak dini yapı mabetlerin de bu avlu sistemi kullanılmaktadır. Selçuklularda ise camilerde ilk kez dört eyvanlı avlu sistemi kullanıldığı görülmektedir. Anadolu'da inşa edilen Selçuklu camilerinde ise coğrafi ve iklim koşulları nedeni ile açık avlunun yaygın kullanılmadığı görülür.⁴¹

Sonuç

Toplumun dini ihtiyaçları doğrultusunda zaman içerisinde şekil almış olan cami mimarisinde İslamiyet'in ilk zamanlarından bugüne kadar mescid ve cami formlarının iklimle ve coğrafi koşullarla bağlantılı olarak dönemin imkanları dahilinde yapıldığı görülmektedir. Dış cephelerde uygulanan tasarımların ihtiyaçları tam olarak karşıladığı, Selçuklular döneminde şahin kagir sütun ve ayakların olmasıyla, çok kubbeli örtü biçiminde bir formda olduğu, Tek kubbeli minarelerden altı kubbeye kadar minare yapımının olduğu görülmektedir. İç mekanların bu gelişen süreç içerisinde bölmelerin kaldırarak mekanların genişletildiği görülmektedir, Camilerde bulunan iç mekan malzemelerinin üzerindeki motiflerin var oldukları dönemin gelişmesine bağlı kalarak motif, işçilik ve formlarının bu gelişim sürecini yansıttığı görülmektedir. Aydınlatma sisteminde eski dönemlerde pencere, kandil veya şamdanların

³⁸ <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152489>

³⁹ <https://rehber.ihya.org/yenirehber/cami.html>

⁴⁰

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sanliurfa/gezilecekyer/dabakhane-cami>

⁴¹ <http://dergi.neu.edu.tr/public/journals/6/pdf/makale-2-busra-n-g-demirel.pdf>

kullanılması zamanla elektriğin ortaya çıkmasıyla aydınlatma sistemindeki değişimi göstermektedir. Günümüzde uygulanan camiler ise teknoloji bakımından çok gelişmiş olduğu için cami içindeki bölümler ve kullanılan malzemelere bağlı kalınmış fakat sistem ve malzeme çok farklılıklar ve tasarımlar geliştirilerek uygulandığı görülmektedir. Camilerde kullanılan iç ve dış avlu sisteminin bazı cami uygulamalarında hiç uygulanmadığı görülmektedir.

Kaynaklar

- Adıbelli, T.B. (2005). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü El Sanatları Ana Sanat Dalı *Dekoratif Ürünler ve Çiçek Eğitimi Sanat Dalı Dekoratif Ürünlerde Ebru*, Yüksek Lisans Tezi Konya, syf: 56
- Altun, A. (1978). *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı, syf 42.
- Arslan, H. (2005) *Osmanlı Mimarisinde Ahşap Tavan Göbekleri*, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul syf :47
- Bağcı, S. (2004). *Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar*. Osmanlı Uygarlığı II. Ankara syf: 743
- Bozkurt, T.(2008). *Erken Dönem Osmanlı Selatin Cami Mihrapları*, Selçuk üniversitesi, Konya, syf: 222,224
- Cimilli, H. C. (1996). *Türk Süsleme Sanatında 17.Yüzyıl Taş Süslemesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çoruhlu, Y. (2006), “*Türk Mitolojisinin Anahtarları*”, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Demiriz, Y. (1988). “*Sinan'ın Mimarisinde Bezeme*”, Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, syf:469.
- Doğanay, A. (2014). “*Türk Çini Sanatı*” , İslam Sanatları Tarihi, T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2084, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No:1117, Eskişehir, Ünite 8, syf: 170, 171, 182, 194.
- Erdinç, Y.S. (2004). *Ebru Sanatının Farklı Materyaller Üzerine Uygulanması*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Eeleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı Isparta, syf: 26
- Gök, D. (2018) *19.Yüzyıl Osmanlı Mimarisinde Bezeme Sanatının Gelişimi: Bursa Emir Sultan Cami Bezemeleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bursa syf: 48,103
- Hatipoğlu, S. (2007). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Camilerinde Kalem İşi Tezminatı*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum

Halifeoğlu, F.M. Dalkılıç N. ve Murt, Ö. Tarihi Diyarbakır Camileri'nde Aydınlatma Mimarlık Bölümü Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Diyarbakır

Kuban, D. (1998). *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, İstanbul*, : Türk Tarih Vakfı yayınları

Kurttap, H. (2015). *Ankara'daki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Camilerin Süslemelerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mobilya ve Dekorasyon Anabilim Dalı, Ankara.

Megep Modüller, (2011). "*Karışık Motif Çizimleri*", El Sanatları Teknolojisi, Ankara

Ödekan, A. (1988). "*Sinan'da Kütle Biçimlenişi ve Cephe Düzenlenmesi*", Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul, syf: 527

Öney, G. (1988). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Ankara, syf: 235

Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, Ankara, Syf: 510, 545

Pala, İ. (2006). "*Mühr-i Süleyman*", İslam Ansiklopedisi Cilt 31, , Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, syf:526

Salbacak, S. *Geç Dönem Osmanlı Camilerindeki Duvar Resimleri* IJSHS, 2018;

Sarıkaya, Z. (2009). *İzmir İli Günümüz Kuyumculuğunun İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dekoratif Ürünler Eğitimi Ana Bilim Dalı Ankara, syf: 47, 55

Serin Muhiddin (1982), *Hat Sanatımız*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul

Talas, M., Aksoy, N. (2006). *Osmanlı Süsleme Sanatlarının Türk Kültür Tarihi Ekseninde Değerlendirilmesi*, TÜBAR Dergisi,19: syf: 463.

Üstün, A. (1996). *Arşiv Vesikalarına Göre Bayezid Camii ve Külliyesinde Bulunan Eşyalar*, Türk Dünyası incelemeleri Dergisi Sayı I, İzmir, Syf: 123

İnternet Kaynakları

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cam>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/cami>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Cami>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Ebru>

<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/cam>

http://www.emo.org.tr/ekler/21002f464c5fc5b_ek.pdf

<http://www.turkiyeninustalari.org/tr/sanat-dallari/cini-seramik-comlek>

<https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=27121>

<https://www.gelard.org/usta-gozuyle-gecmisten-gunumuze-cini-sanati-ummugulsum-acikoz-cini-egitmeni-sosyolog/>

islam sanatları ve estetiği dersi, acikders.ankara.edu.tr

İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD) (The Journal of Islamic Civilization Studies)

Cilt: 3/Sayı: 1, Haziran 2018, syf: 97, 123

(<http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=411&ano=50>) sayfa syf: 451, 452, 456

Hüsn-i hat ve Mimarimizdeki Yeri * Diğler, Mustafa **Aydın, Seçkin

<https://aregem.ktb.gov.tr/TR-12754/hammaddesi-tas-olan-geleneksel-el-sanatlari.html>

<https://tokyocamii.org/tr/tokyo-caminde-yer-alan-turk-islam-sanatlari/>

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihrablar. Sanat Tarihi Dergisi Sayı/Number XV/1 Nisan/April 2006, syf: 57,75

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2016/1, c. 15, sayı: 29, ss. 179-211 Tarihi Süreç İçinde Cami ve Fonksiyonları Üzerine Bir Deneme

Osmanlı Cami Mimarisi'nde Aydınlatma Düzenleri Açısından Gelişim (XIV. – XVII yy.) YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty),2013,Cilt:X, Sayı:I,295-320 Syf: 302, 305, 306

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/260755>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kursu>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Revak>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sutun>